

Dormus, Katarzyna

"Działalność naukowa kobiet w Uniwersytecie we Lwowie do roku 1939", Jadwiga Suchmiel, Częstochowa 2000 : [recenzja]

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 47/4, 103-109

2002

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.



Karola Marcinkowskiego w Poznaniu). Na tym tle znajduje się awers medalu pamiątkowego z podobizną patrona uczelni. Na ostatniej stronie okładki uwidoczniło czapkę studencką Wydziału Lekarskiego Uniwersytetu Poznańskiego.

Książka przeznaczona jest zwłaszcza dla obywateli miasta Poznania: lekarzy i władz uczelni, dla historyków medycyny i historyków nauki.

Teresa Ostrowska
(Warszawa)

Jadwiga Suchmiel: *Działalność naukowa kobiet w Uniwersytecie we Lwowie do roku 1939*. Częstochowa 2000.

Rola i miejsce kobiet w edukacji i nauce jest zagadnieniem, którym w ostatnich czasach chętnie zajmują się zarówno historycy, jak i pedagodzy. Niedawno ukazała się praca mieszcząca się w tym nurcie zagadnień, a dotycząca działalności naukowej kobiet w Uniwersytecie Lwowskim w okresie galicyjskim oraz w okresie II Rzeczypospolitej. Autorka, Jadwiga Suchmiel, już wcześniej zajmowała się tym zagadnieniem, tyle że w odniesieniu do Uniwersytetu Jagiellońskiego. O problemach dotyczących kobiet studiujących czy pracujących później w Uniwersytecie we Lwowie mówi się jednak rzadziej. Wybór zagadnienia przedstawionego w omawianej pracy jest zatem niewątpliwą jej zaletą, choć sposób opracowania budzi pewne wątpliwości.

Celem pracy, jak już na wstępie zaznacza autorka, jest ukazanie „aktywizacji naukowej opartej o podstawy formalnoprawne pierwszych kobiet w Polsce” (s.5) oraz omówienie ich roli w tworzeniu polskiej inteligencji, która swe wykształcenie zawdzięcza studiom uniwersyteckim (s.10). Okres od końca XIX wieku aż po wybuch II wojny światowej to czas o tyle ważny i interesujący, iż tworzą się wówczas podstawy prawne dla studiów i pracy naukowej kobiet, kształtują się nowe postawy, obyczaje i poglądy związane z tą nową dziedziną ich działalności.

Pod względem chronologicznym praca dzieli się na dwie części: pierwszą, dotyczącą okresu galicyjskiego oraz drugą, obejmującą lata 1918–1939. W rozdziałach dotyczących okresu galicyjskiego autorka kolejno charakteryzuje Lwów jako ośrodek życia kulturalnego i umysłowego oraz omawia proces tworzenia się samego Uniwersytetu, następnie przedstawia Lwów jako „teren inicjatyw wspierających dążenia edukacyjne kobiet”, wymieniając ważne dla tego procesu wydarzenia kulturalno-oświatowe, organizacje i stowarzyszenia. W kolejnym rozdziale przedstawia początki studiów kobiecych, by następnie scharakteryzować grupę kobiet, które jako pierwsze uzyskały stopień doktora. W ostatnim obszernym rozdziale autorka przedstawia sytuację kobiet studiujących w Uniwersytecie w okresie międzywojennym oraz, tak jak uprzednio, charakteryzuje

grupę kobiet, które otrzymały stopień doktora. W obu rozdziałach charakterystyka wymienionych kobiet dokonana jest według podobnego schematu: najpierw autorka podaje ogólne dane statystyczne dotyczące ilości doktoratów w danym okresie; następnie wskazuje na dynamikę samego procesu uzyskiwania stopnia doktora i przyczyny wpływające na jej przebieg, takie jak np. hamujący wpływ wojny czy ustawy z roku 1933 oraz przyczyny kierujące decyzjami studentek w wyborze dziedziny nauki; następnie zaś charakteryzuje doktorantki pod względem wieku oraz pochodzenia z miast lub wsi. Szkoda tylko, że nie wspomina o ich pochodzeniu społecznym. Tabele statystyczne zamieszczone w tekście niewątpliwie ułatwiają jego odbiór. Następnie w obrębie każdego z obu rozdziałów otrzymujemy charakterystykę kobiet ze stopniem doktora na poszczególnych wydziałach: Medycznym, Filozoficznym (tu występuje dodatkowy podział według poszczególnych dyscyplin naukowych), a w okresie międzywojennym też Prawnym. Autorka podaje niektóre dane statystyczne, a następnie zamieszcza krótkie informacje dotyczące promotorów (nie dotyczy to Wydziału Medycznego, gdzie prac pisemnych przez długi okres czasu nie wymagano), gdyż – jak słusznie zauważa – „czynnik osobowościowy” miał często decydujący wpływ na wybór dziedziny i tematu doktoratu, a wybitne indywidualności, takie jak np. profesor Wilhelm Bruchnalski, Ludwik Finkiel czy Juliusz Kleiner przyciągały bardzo silnie. Następnie autorka zamieszcza biogramy kobiet, które zaznaczyły się w działalności naukowej. Słusznie wychodzi z założenia, iż uzyskanie stopnia naukowego to często niewystarczający powód, by mówić o uprawianiu działalności naukowej. Za kryterium przyjmuje więc spełnienie jednego z warunków: napisanie doktoratu uznanego za wybitny, publikację przynajmniej jednej pozycji lub podjęcie pracy w jakiejś placówce naukowej. Nie chodzi jej bowiem o przedstawienie sylwetek wybitnych kobiet naukowców, ale tych, dla których działalność naukowa stanowiła pewien mniej lub bardziej obszerny rozdział w życiu. Osobno, na zakończenie pracy, zamieszcza imponujący spis prawie 1 000 nazwisk kobiet, które w latach 1903–1939 uzyskały stopień doktora.

Odtworzenie listy nazwisk tych kobiet, a następnie napisanie ich biogramów stało się możliwe dzięki wykorzystaniu przez autorkę obszernej bazy źródłowej. Przebadala przede wszystkim materiały znajdujące się w Państwowym Archiwum Obwodowym we Lwowie, m.in. księgi promocji doktorskich, księgi rygorozalne, katalogi dziekańskie, dokumentację osób zatrudnionych, zachowane prace magisterskie i doktorskie, protokoły posiedzeń Rady Wydziału Filozoficznego i korespondencję pomiędzy Uniwersytetem a odnośnymi ministerstwami. Przebadala też źródła drukowane, jak np. kroniki uniwersyteckie. Niemalże trudno kosztowało na pewno autorkę ustalenie listy publikacji poszczególnych osób. Niewątpliwie ta część pracy, na którą składają się indeks nazwisk wszystkich kobiet ze stopniem doktora oraz ich biogramy stanowi jej najcenniejszą część, dostarczającą nowych, ciekawych informacji na temat historii edukacji kobiet.

Trudno przy tym nie docenić trudu badawczego autorki, jej dużego wysiłku włożonego w zebranie i odtworzenie wspomnianych informacji.

Studiując losy pierwszych studentek staje nam przed oczami trudna droga, jaką musiały pokonać, by zrealizować swe marzenia i aspiracje, wpięrow by móc studiować, a następnie by pokonać nieufność otoczenia i doczekać się akceptacji dla swych osiągnięć naukowych. Jak wynika z pracy Suchmiel, proces ten nie zakończył się w pełni przed rokiem 1939, a o całkowitym równouprawnieniu, mimo jego konstytucyjnej gwarancji w okresie Polski międzywojennej, trudno mówić. Okres galicyjski to czas przemian w mentalności społecznej i sposobie podejścia do ambicji edukacyjnych kobiet. Jak trudne było przełamanie pewnych schematów i pokonanie przeszkód formalnych mogą świadczyć losy tych, które jako pierwsze starały się o przyjęcie w poczet studentów, na przykład losy wspomnianej przez autorkę Flory Ogórek, której upór w osiągnięciu celu godny był najwyższego podziwu (s.54, 59, 60).

Okres II Rzeczypospolitej przyniósł oczywistą poprawę sytuacji kobiet studiujących i pracujących naukowo. Studia kobiece nabrały bardziej masowego charakteru, kobiety uzyskały możliwość habilitacji, a tym samym otworzyły się przed nimi szersze perspektywy kariery naukowej, nastąpiła ich aktywizacja w dziedzinach i zawodach uznawanych dotąd za typowo męskie. Jednak na gruncie uniwersyteckim napotykały one na ciągłe trudności, np. w postaci obowiązującego w tym czasie *numerus clausus*. Jak podaje autorka, ograniczenie to powodowało, że ogólna liczba kobiet studiujących w Uniwersytecie Jana Kazimierza w ciągu całego okresu międzywojennego nie przekroczyła 30%. Zwraca również uwagę na fakt, że atmosfera przychylności dla karier naukowych kobiet dotyczyła tylko ich niższego poziomu. Tam, gdzie w grę wchodziły wyższe stopnie naukowe, kobiety często napotykały na trudności, które uniemożliwiały im awans. Przykładem mogą być losy historyczki Heleny Polaczek, której w Uniwersytecie Jana Kazimierza nie dopuszczono do habilitacji. Zdołała ją uzyskać dopiero w Poznaniu (s.103–104).

Ciekawe jest również zjawisko polegające na zmianie modelu studentki w obu omawianych okresach. O ile pierwsze studentki często były nauczycielkami, które studiując na prawach studentek nadzwyczajnych, starały się pogłębić swą wiedzę przydatną im w pracy zawodowej, o tyle w okresie późniejszym coraz więcej było tych, które wiązały swe dalsze losy z podjęciem pracy zawodowej uzyskanej dzięki kwalifikacjom, jakie dawały im studia uniwersyteckie. Natomiast można polemizować z twierdzeniem autorki, że czynnik ekonomiczny odgrywał w tym czasie znacznie mniejszą rolę niż uprzednio, zaś większego znaczenia nabrało dążenie do samorealizacji. Jak podaje sama autorka, w okresie międzywojennym bardzo wiele kobiet studiowało borykając się z biedą, a często wręcz nędzą. Wydaje się zatem, że choć ambicje miały tu zasadnicze znaczenie, to jednak nadzieja na poprawę sytuacji życiowej poprzez osiągnięcie lepszych

kwalifikacji, a przez to lepszej pracy odgrywała istotną rolę. Sądzę zatem, że kwestia nadziei na poprawę położenia materialnego była bardzo ważnym czynnikiem.

Omawiana książka dostarcza szeregu nowych, interesujących informacji na temat pierwszych lwowskich doktorantek, jest też źródłem ciekawych refleksji dotyczących ich sytuacji i losów. Szkoda tylko, że ma pewne niedociągnięcia, jak np. braki w literaturze oraz w zakresie pewnych, jak się wydaje, istotnych informacji.

Już na samym wstępie spotykamy stwierdzenie, które nasuwa wątpliwości. Otóż (na s. 5) pisze autorka, iż „współczesne badania nad kobietami polskimi mają swój początek w przyjęciu przez Zgromadzenie Ogólne ONZ deklaracji dotyczącej statusu kobiet w świecie”, co miało miejsce w roku 1975. Trudno się zgodzić z tym stwierdzeniem, ponieważ badania nad dziejami kobiet polskich mają swą XIX-wieczną tradycję, a kwestia kobieca we współczesnym jej rozumieniu była przedmiotem badań w okresie międzywojennym¹. Powstały wówczas znakomite i wykorzystywane do dziś prace Jana Hulewicza dotyczące starań kobiet o uzyskanie wyższego wykształcenia² czy opracowania np. wymienianej przecież przez autorkę Łucji Charewiczowej³. Zwraca zresztą uwagę pominięcie przez autorkę książek wspomnianego już profesora Hulewicza oraz fakt powołania się – w odniesieniu do dziejów pierwszych studentek i pierwszych kobiet parających się pracą naukową w Uniwersytecie Jagiellońskim – wyłącznie na prace własnego autorstwa (s. 5–6). Istnieją przecież doskonale opracowania na ten temat, jak choćby Urszuli Perkowski *Studentki Uniwersytetu Jagiellońskiego w latach 1894–1939; w rocznicę immatrykulacji pierwszych studentek* (Kraków 1994).

Można polemizować z tymi fragmentami pracy, które poruszają kwestię genyzy wzmagającego się wśród kobiet dążenia do uzyskiwania wyższego wykształcenia. Już we wstępie (s.6) autorka stwierdza, że główną przyczyną wszelkich przemian o charakterze zarówno politycznym, jak społeczno-gospodarczym, kulturalnym czy obyczajowym określających pozycję kobiety w świecie, są osiągnięcia naukowe. Jest to uproszczenie fałszujące rzeczywistość. Osiągnięcia naukowe niewątpliwie umacniały ambicje edukacyjne i naukowe u kobiet, inspirowały je, natomiast nie były przyczyną jedyną, ani jak się wydaje najważniejszą. Pojawienie się tych ambicji i potrzeb, a także dążenia do ich realizacji jest zjawiskiem złożonym i wielostronnym. Jednak o przyczynach jego powstania niewiele możemy się dowiedzieć z omawianej pracy. Autorka koncentruje się raczej na przejawach samego zjawiska, nie zaś jego źródłach. Tak dzieje się we wstępnych rozdziałach pracy, gdzie autorka szeroko, czasami nawet chyba zbyt szeroko, bo w nikłym powiązaniu z właściwym tematem, zarysowuje tło omawianego zjawiska. Dowiadujemy się sporo o samym mieście Lwowie czy o procesie tworzenia się struktur uniwersyteckich, natomiast zupełnie pominięte zostały kwestie możliwości edukacyjnych kobiet w tym czasie. Autorka stwierdza, że na terenie Lwowa spotykamy inicjatywy inspirujące kobiety do podejmowania starań o uzyskanie wyższego wykształcenia. Ciągle jednak mamy do czynienia z omówieniem

przejawów zjawiska, a nie jego rzeczywistych przyczyn. Zresztą i wybór tych inicjatyw może być kontrowersyjny. Dlaczego np. autorka wymienia wyłącznie pensje żeńskie jako czynnik stymulujący ambicje dziewcząt, a pomija milczeniem fakt powstawania na terenie Lwowa od roku 1897 gimnazjów żeńskich? Było to przecież wydarzenie o zasadniczym znaczeniu, ponieważ po raz pierwszy polskie dziewczęta uzyskały możliwość zdawania matury równej dotychczasowej maturze męskiej, a tym samym uzyskały podstawę do wstąpienia na uniwersytet na prawach słuchaczek zwyczajnych. Dziwi też pominięcie niemal zupełnym milczeniem, tego, co działo się w Krakowie. Przecież właśnie przyjęcie na Uniwersytet Jagielloński pierwszych studentek w roku 1894 stanowiło istotny precedens i otworzyło drogę dla studentek Uniwersytetu Lwowskiego. Nie zgodziłabym się też z opinią autorki, która w odniesieniu do tych wydarzeń pisze, iż „w decydującym stopniu przyczyniła się do tego (rozpoczęcia studiów kobiecych na UJ – *K.D.*) Wystawa Krajowa we Lwowie i okoliczności, które jej towarzyszyły” (s.40). Nie umniejszając w niczym roli samej Wystawy, zjazdów i konferencji, które jej towarzyszyły, dla propagowania i wspierania dążeń oświatowych kobiet, nie można zapominać o fakcie, że pierwsze podania kobiece wpłynęły do władz Uniwersytetu Jagiellońskiego w kwietniu i maju roku 1894, i to jako efekt poprzedzającej je akcji przygotowawczej, zaś Wystawa we Lwowie rozpoczęła się dopiero w czerwcu tego roku. Nie zgodziłabym się także ze stwierdzeniem, iż „na Wystawie Krajowej po raz pierwszy publicznie i na szerszą skalę przedstawiona została »kwestia kobieca«” (s.40). Rola propagandowa Pawilonu Pracy Kobiet na pewno była duża, niemniej jednak „kwestia kobieca” zaistniała już wcześniej na szerszą skalę w świadomości społeczeństwa galicyjskiego, upowszechniana m.in. na łamach ówczesnej prasy o różnorodnym charakterze, poprzez działalność stowarzyszeń kobiecych, jak np. obu krakowskiej i lwowskiej Czytelni dla Kobiet, czy poprzez wiele innych inicjatyw o charakterze zwłaszcza kulturalno-oświatowym, których tu nie sposób wymieniać.

Mankamentem pracy, w moim odczuciu, jest nie tylko brak omówienia przyczyn opisywanego zjawiska, ale też brak satysfakcjonującego podsumowania. Zakończenie zawiera co prawda refleksje na temat polityki naukowo-wychowawczej prowadzonej przez władze Uniwersytetu także w odniesieniu do kobiet, a wewnątrz pracy znajduje się krótki rozdział zatytułowany *Ogólna charakterystyka doktoratów uzyskanych przez kobiety w Uniwersytecie Lwowskim w latach 1903–1939*, nie dają one jednak bardziej syntetycznego spojrzenia na całe zjawisko. Bogaty i interesujący materiał zebrany przez autorkę wymagałby obszerniejszego i ogólniejszego podsumowania. Może należałoby porównać oba ujęte w pracy okresy w szerszy i bardziej wieloaspektowy sposób. Interesujące byłoby (na tyle, na ile to możliwe wobec istniejących materiałów) pokuszenie się o ogólniejszą refleksję na temat dalszych losów życiowych i ewentualnych karier kobiet, które uzyskały stopień doktora. Ciekawa, być może, byłaby też próba

przedstawienia efektywności studiów oraz skuteczności w uzyskiwaniu stopni doktora czy prowadzeniu dalszej pracy naukowej w porównaniu do mężczyzn. Wiadomo, że praca naukowa i kariery uniwersyteckie w tym czasie były domeną męską, jednak interesujące jest, jak na tym tle wypadały kobiety. Próba takiego zestawienia pozwoliłaby ocenić skalę zjawiska w odniesieniu do kobiet. Temu też mogłoby służyć porównanie wielkości i charakteru zjawiska w obu środowiskach – lwowskim i krakowskim. Próba rozważenia powyższych zagadnień być może umożliwiłaby odpowiedź, na pytanie jaki był rzeczywisty udział tych kobiet w tworzeniu ówczesnej polskiej inteligencji.

Warto byłoby również nieco szerzej poruszyć kwestię „nowego modelu Polki – kobiety wykształconej” (s.128), bo, jak sądzę – zdobycie wyższego wykształcenia było tylko punktem wyjścia dla przemian w mentalności, hierarchii wartości, sposobie zachowań etc., a więc wszystkich tych elementów, które na taki model składają się oraz zastanowić się, czy w omawianym okresie nie ulegał on też pewnej ewolucji.

Sądzę także, że praca zyskałaby znacznie, gdyby autorka pokusiła się o bardziej staranny język. W tekście bowiem napotykać wiele zdań, których skomplikowana struktura zaciera ich właściwy sens logiczny lub nawet narzuca ich fałszywe rozumienie. Przykładem niech będzie zdanie ze wstępu do pracy (s.5): „Niniejsze opracowanie dotyczące aktywizacji naukowej [...] pierwszych kobiet w Polsce, obejmuje środowisko naukowe – i miejsce oraz rolę w nim kobiet – drugiego polskiego Uniwersytetu, obok Jagiellońskiego, w okresie galicyjskiej autonomii oraz II Rzeczypospolitej tj. Uniwersytetu we Lwowie”. Zdanie to, jak sądzę wbrew intencji autorki, mylnie sugeruje czytelnikowi, jakoby w Polsce międzywojennej istniały tylko dwa uniwersytety. Tego typu zdań można znaleźć w tekście więcej. Trudno jest mi się też zgodzić z niektórymi określeniami użytymi przez autorkę, jak choćby z pojęciem „kobiety wydoktoryzowanej”. Sądzę, że określenie to należałoby zastąpić innym, jak choćby powszechnie używanym terminem „kobieta ze stopniem doktora”.

Można by również postarać się o staranniejsze uporządkowanie tekstu pod względem formalnym. I tak, jeśli autorka zakłada, że biogramy kobiet będą przedstawiane w obrębie poszczególnych dyscyplin w układzie chronologicznym i ilościowym (s.12), to układ ten należałoby bardziej rygorystycznie zachować w tekście, tym bardziej, że jest on utrzymany w tabelach.

Na samym końcu pragnęłabym zwrócić uwagę na kilka pomyłek, które oczywiście nie mają dla całości pracy istotnego znaczenia, jednak dobrze byłoby je usunąć. Tak np. znana i zasłużona lwowska nauczycielka, bojownicza o oświatę kobiet, Machczyńska, miała na imię Antonina a nie Teodora (s.39, 42), zaś autorką pracy o życiu umysłowym dziewiętnastowiecznego Krakowa jest Janina Kras a nie Kraś (s.332). Należałoby, być może, również ustalić jaki jest drugi człon nazwiska dr Eugenii Frisch – Bogna czy Bong, gdyż autorka zarówno

w indeksie nazwisk kobiet-doktorów, jak i w ogólnym indeksie nazwisk pisze o Eugenii Frisch – Bogna, zaś nazwisko jej męża podaje jako Alfred Bong.

Praca Jadwigi Suchmiel jest bogatym źródłem faktograficznym dotyczącym pracy naukowej pierwszych kobiet w Uniwersytecie Lwowskim i pierwszym opracowaniem tego typu dotyczącym Lwowa. Dostarcza wielu cennych i ciekawych informacji, daje pewien pogląd na całe zagadnienie i pozwala na jego wstępną ocenę. Niezbędna wydaje się teraz dalsza głębsza analiza zjawiska, która umożliwiłaby jego bardziej syntetyczne opracowanie i pozwoliłaby na zarysowania bardziej ogólnych i długofalowych procesów w nim zachodzących.

Przypisy

¹ Por. D. W a w r z y k o w s k a - W i e r c i o c h o w a : *Stan badań nad dziejami kobiety polskiej*. „Kultura i Społeczeństwo” t.7 1963 s.97–110.

² J. H u l e w i c z : *Walka kobiet o dostęp na uniwersytety*. Warszawa 1936; t e n ż e : *Sprawa wyższego wykształcenia kobiet w Polsce w XIX wieku*. Warszawa 1939.

³ Ł. C h a r e w i c z o w a : *Stanowisko kobiet polskich w popularyzacji i naukowej pracy historycznej*. Lwów 1933. Charewiczowa była autorką również innych prac na temat dziejów polskich kobiet, uznawana jest nawet za inicjatorkę badań w tym zakresie. (Por. A. K u s i a k : *Łucja Charewiczowa – inicjatorka badań nad przeszłością kobiet polskich W: Kobieta i kultura*, red. A. Ż a r n o w s k a , A. S z w a r c . Warszawa 1996. W okresie międzywojennym badaniami nad wymienioną problematyką zajmowały się też np. C. W a l e w s k a , Z. Z a l e w s k a czy M. L i p i ń s k a .

Katarzyna Dormus
Zakład Dziejów Oświaty
Instytut Historii Nauki PAN

Polska Bibliografia Naukoznawstwa i Technoznawstwa. T. 13/14. Za lata 1995–2000. Pod red.: Hanny P r z y b y l i k przy współudziale Barbary W i e c z o r e k . Opisy zebrali: Małgorzata K r a s z e w s k a , Hanna P r z y b y l i k , Barbara W i e c z o r e k , Tomasz W ł o s z y c k i . Opracowanie informatyczne: Irena B o g u s k a . Warszawa 2002 Biblioteka Polskiej Akademii Nauk w Warszawie, 239 s., ind.

W 2002 r. ukazał się 13/14 tom *Polskiej Bibliografii Naukoznawstwa i Technoznawstwa*. Tom obejmuje 3185 pozycji książek, ich fragmentów, artykułów z czasopism, recenzji, dyskusji, polemik oraz wydawnictw ciągłych z zakresu naukoznawstwa